

פרק ראשון - אור לארבעה עשר

משנה. הקדמה: רבי הקדוש סידר את מסכת פסחים כמסכת אחת, אך בימי הגאונים חילקו לשתים, את חלקה האחד כינו 'פסח ראשון', ואת החלק האחר כינו 'פסח שני'. החלק הראשון [פרקים א-ד, ופרק י] עוסק באיסור חמץ ודיני ביעורו, ובמצוות אכילת מצה ומרור, והחלק השני [פרקים ה-ט] עוסק בדיני קרבן הפסח. במשך השנים חזרו ואיחדו את שני החלקים למסכת אחת (מאיר).

אור לארבעה עשר, תיכף בתחילת הלילה, כאשר עדיין יש אור יום (השגות הראב"ד על בעל המאור), והוא קודם צאת הכוכבים (ב"ח א"ח תלא ג, ומג"א שם א, בדעת הראב"ד). ויש סוברים, שהוא אחר צאת הכוכבים (צל"ח, ואליה רבה שם, ה, בדעת הראב"ד). ■ להלכה, תיכף בתחילת הלילה אחר צאת הכוכבים, שיש עדיין קצת מאור היום, ראוי להתחיל לבדוק, כדי שלא יתירש או שלא ישכח [כדעת הראב"ד, וכפירוש הצ"ח והאליה רבה] (שו"ע שם א, ומשנ"ב שם, א).

ו'אור לארבעה עשר' היא הגידסא הנכונה (רש"י), ולא 'לאור ארבעה עשר', שמשמעותה מוציא יום ארבעה עשר – ליל פסח (תוס' רבינו פרץ, ח' ה"ק, רבינו דוד, בבאור דברי רש"י). שבדיקה בלילה זו היא מאוחרת, שהרי כבר חל איסור חמץ [כמבואר בגמ' להלן (ה, א)], ונמצא עובר עליו ב'בל יראה' ו'בל ימצא' (ע"פ ר"ן על הרי"ף).

בדקין את החמץ, כדי שלא יעבור עליו ב'בל יראה' ו'בל ימצא' (רש"י), כי אף על 'חמץ שאינו ידוע' חייבה התורה ב'בל יראה' במקום שרגיל להימצא בו חמץ, ואחר שבדק את המקומות שרגיל להכניס בהם חמץ וביער את החמץ שמצא, כבר אינו חייב, ואינו צריך לחשוש שמא נשאר ברשותו חמץ, ואפילו אם מצא בפסח כזית חמץ שלא מצאו בבדיקה, אינו עובר עליו ב'בל יראה' למפרע (ר"ן על הרי"ף, בדעת רש"י), שהרי אנוס הוא (שו"ע הרב א"ח תלא, יב, אך ראה טור א"ח תלא, ד, וב"ח שם, ג, ומג"א שם, ה). ויש סוברים, שעל 'חמץ שאינו ידוע' לא עוברים מן התורה, ולכן אם לא מצאו בפסח אינו עובר עליו (מהרש"ל להלן, ו, א, וב"ח א"ח תלא, ב, בדעת רש"י, וראה תוס' להלן כא, א ד"ה ואי, ופיר' חדש א"ח תלא ד"ה ומאחר), אלא שצריך לבדוק (קושיות הפרי חדש שם, והאור חדש), מחשש שמא ימצא את החמץ בפסח והרי הוא 'חמץ ידוע' ויעבור עליו (דבר שמואל).

וטעם בדיקה זו, אף שלהלן (ו, ב) מבואר בגמ' שצריך לבטל את החמץ בליבו, ואחרי ביטול אין עוברים על 'בל יראה' (קושיות תוס'), הוא משום שאף שמדאורייתא כדי לא לעבור ב'בל יראה' די או בביטול או בבדיקה, מכל מקום רבנן חששו שמאחר וביטול הוא בלב, עלולים בני אדם להקל בו ולא יבטלו בליבם את החמץ לגמרי, ולכן תיקנו שיקיימו מצות השבתה דוקא על ידי בדיקה וביעור החמץ, ואמוראים חששו שמא ימצא חמץ בפסח ויתן דעתו עליו וישהה מלבערו רגע אחד ונמצא עובר על 'בל יראה', לכן תיקנו שלא לסמוך על בדיקה בלבד, אלא גם יבדקוהו וגם יבטלוהו (ר"ן על הרי"ף, ביישוב דעת רש"י, וראה רע"ב ורש"ש).

ויש סוברים, שמדאורייתא בדיקה אינה מועילה כדי לא לעבור על 'בל יראה' על החמץ שלא ימצא, ולכן הצריכו לבטל את החמץ, אלא שחכמים חששו שמא ימצא חמץ בפסח ויאכלו, לכן תיקנו לבדוק אחריו ולבערו. ומה שלא תיקנו כן בשאר איסורים [שיבדוק (קובץ שיעורים אות ג), או שיבער (שפת אמת; חזו"א א"ח קכד, לדף ב, א)], משום שחמץ מותר כל השנה ובני אדם אינם בדלים ממנו, וגם מצינו שהחמירה בו תורה ואסרתו ב'בל יראה' (תוס').

כל מקום שאין מכניסין בו חמץ אין צריך בדיקה, שהיה מקום לומר שלא חילקו חכמים בין חדר לחדר, וחייבו בדיקה בכל החדרים, קמ"ל (ראש יוסף, וראה תוס' להלן ט, א ד"ה אין, ופני יהושע שם). או החידוש, שכיון שאין מכניסים במקום זה חמץ, הרי זה כמי שבדק את המקום מחמץ, שאפילו אם ימצא בו חמץ בפסח אינו עובר עליו ב'בל יראה' (הערות הגר"ש אלישיב, בדעת רש"י).

גמרא. קא סלקא דעתך דאמר דאמר נהי נהי ממש, כשיאיר שחר יום ארבעה עשר (רש"י), ועדיין לא האיר היום לגמרי, כי אז הבדיקה לא לאור הנר, אלא לאור היום [כמבואר להלן (ד, א, ורש"י שם ד"ה ואור)] (פני יהושע, וראה ראש יוסף).

לעולם יכנס אדם בכי טוב ויצא בכי טוב, שהליכה לאור יום מצילה מחיות רעות וליסטים המצויים בלילות (רש"י כאן, ובעתנית י, ב), ומנפילה לבורות (תוס'; רש"י בעתנית שם), ומעלילה על ההולך שהוא מרגל או גנב (ע"פ מאירי כאן ורש"י בעתנית שם). ואף שמתחיל להאיר בעלות השחר, ימתין לצאת עד נץ החמה (רש"י), ויש סוברים שטעם ההליכה לאור יום משום שמצילה ממזקים, ולדבריהם יכול לצאת מעלות השחר (תוס' ב"מ פג, ב, ע"פ רש"י כאן ומהרש"א שם. וראה חתם סופר כאן, שרש"י לשיטתו שהטעם מפני החיות רעות וליסטים, אך לתוס' שהטעם משום מזיקים, כיון שמזיקים רק בלילה, יכול לצאת כבר מעלות השחר, וראה עוד רש"ש). ■ להלכה, יכנס אדם בכי טוב ויצא בכי טוב, בנין החמה [כדעת רש"י] (משנ"ב קי, כח, וראה שם פרטים נוספים).

והא קיימא לן דער צאת הכוכבים יקמא הוא. ואף שהכוכבים נבראו רק ביום הרביעי, וכבר ביום הראשון אמר הכותב 'יהי ערב ויהי בקר', מכך ראה שמציאות של לילה אינה מחייבת הימצאות כוכבים, אלא הכוונה שהכוכבים הם רק סימן ללילה (קובץ שיעורים אות ב).

קרייה דחמץ לנהורא ופקדיה אמצותא דיקמא נכו' - קרא הקב"ה לאור וציווהו לשמש ביום, וקרא לחושך וציווהו לשמש בלילה (רש"י). ומה שהחושך נקרא שמשמש בלילה, יש ראה שחושך אינו רק 'העדר אור', אלא הוא 'בריאה' של חושך. ולמרות שגם בהעדר אור היה חושך, ברא הקב"ה בריאת חושך לאותם הנמצאים במקום חושך שידעו להבחין מתי יום ומתי לילה, שאור האש מאיר בחושך הלילה יותר מאשר מאיר ביום במקום חושך (מרומי שדה, והעמק דבר בראשית א, ה). ויש מפרש, שדקדקה הגמ' ואמרה 'פקדיה אמצותא דימא' ולא 'פקדיה אימא', והכוונה שיש מצוות הנהגות ביום, כגון ציצית ותפילין, וכן דקדקה ואמרה 'אמצותא דלילה', שיש מצוות הנהגות בלילה, כגון ספירת העומר (תוס' רבינו פרץ).

למאי נפקא מינה, לנודר מן האור דתניא הנודר מן האור נכו' - שמלמדנו הפסוק כי אור הכוכבים נחשב אור, ונפק"מ לנודר מן האור שאסור ליהנות אף מאור הכוכבים (רש"י). ואף שהולכים נבדרים אחר לשון בני אדם אף אם הוא נוגד ללשון המקרא (ראה נדרים מט, א), אך באופן שלשון בני אדם אינה ידועה, הולכים אחר לשון המקרא (תוס'; ריטב"א בתי שני). או שמדובר באופן שהנודר אינו מבין לשון הקודש ונדר בה, שהולכים אחר לשון המקרא (ריטב"א בתי ראשון). ודין זה ש'הנודר מן האור אסור באורן של כוכבים' אינו משנה או ברייתא [ולא גורסים בגמ' דתנן ואף לא דתניא], ולכן למסקנה ש'אור' היינו 'לילה', הנודר מן האור מותר באורן של כוכבים (צל"ח, ונודע ביהודה תנינא י"ד קמד).

אסור באורן של כוכבים - אסור להסתכל על הכוכבים וליהנות מראיתם [ואין הכוונה שאסור ליהנות מאור הכוכבים, שהרי אין אפשרות ליהנות מאורם אלא מאור צורתם] (דברות משה פסחים ב טו, ג).